TERMINOLOGIA EDITORIAL-POLIGRAFICĂ. ASPECTE DIACRONICE

Calaraş Svetlana, lector, master în filologie, doctorandă
Departamentul Limba Engleză şi Limba Franceză Specializate, USM

Terminology is the set of terms belonging to the special language of an individual subject field. Any scientific, technical, or social field has its own range of terms. We have to acknowledge the fact that the terminology of a certain area is not just a state, a phenomenon, but a continuously developing process. The majority of the constitutive terms of the editorial-polygraphic terminology represent neologisms borrowed from other languages. Few of them are of Romanian origin, qualified as national ones from the point of view of forming and usage, and appeared as the result of practicing some autochthonous arts and crafts.

The borrowings have been made through various ways and differ from one historical period to another and from one region to another. These are the terms of scientific, international origin, as a rule, appeared as a result of the development of the world civilization. Either way, it has been established that regardless their origin, they have the same evolution as the other words of the language, being subjected to common linguistic and extra-linguistic processes.

Key-words: edit, diachronic, religious, historical, origin, process

„La început a fost cuvîntul...” Această frază reprezentativă ne relevă faptul că cuvîntul reprezintă unitatea fundamentală a comunicării umane. Cuvîntul este o unealtă prin care omenirea îşi promovează experienţa, valorile şi principiile. Cuvîntul stă la baza comunicării interpersonale, iar comunicarea este axată pe diferite metode, mijloace şi tehnici. Unul dintre mijloacele cele mai importante este mass media, care poate fi împărţită în media audio-vizuală şi media scrisă. Din media scrisă fac parte toate tipurile de tipărituri: carţi, reviste, ziare, etc., în prezent acestea fiind produsul final a activităţii editorial-poligrafice.

De-a lungul secolelor, procesul de tiparire a informaţiei a fost canalizat în două direcţii: cea editorială şi cea poligrafică (tipografică). Procesul de obţinere al tipăriturilor poate fi delimitat în Etapa Prepress (activitatea editorială) şi Etapele Press şi PostPress (activitatea poligrafică) [1]. Studiul asupra terminologiei editorial-poligrafice tinde să evidenţieze mobilitatea şi evoluţia limbajului de specialitate din acest domeniu sub aspect diacronic, evaluînd progresul acesteia în tandem cu progresul ştiinţific şi tehnologic.

I. Etapa PrePress. Editarea.

În trecut, editarea unei cărţi era strîns legată de tipărirea acesteia, deoarece însuşi tipograful era în acelaşi timp şi editorul, şi chiar difuzorul tipăriturii. În prezent, activitatea editorială este

delimitată într-un sector aparte, pentru a da o formă desăvîrşită produsului final şi pentru a atinge obiectivele pe care şi le-a propus – să acţioneze asupra auditoriului.

Sistemul editorial contemporan a evoluat odată cu cartea: „Un singur meşter sau chiar cîţive luaţi împreună mai mult erau obsedaţi de „noua metodă" de tipărire, neavînd nici cele mai elementare cunoştinţe în domeniul de afaceri, darămite de a pune pe picior larg imprimarea cărţilor în funcţie de interesele publicului. Astfel, sosise momentul să se nască figura editorului."[2]

Desprinderea editorului de tipograf, process complex şi îndelungat, a avut loc abia în secolul al XIX-lea, atunci cînd a crescut enorm interesul faţă de carte şi activitatea editorială şi-a asumat rolul instrumentului ce desăvîrşeşte atît forma, cît şi conţinutul publicaţiei. În arealul românesc termenii ***editor*** şi ***editură*** se impun în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Buzău [3].

Termenul ***editor*** îşi are originea în latina medievală: *ēditor* fiind participiul verbului *ēdo* (a scoate, a distribui, a publica) [4] sau *ēdere* (a scoate, a emite) [5]. Cercetările lexicogafice ne arată că definiţia acestui termen este univocă: „Persoană (fizică sau juridică) având sarcina de a edita o carte, o revistă etc." sau „Persoană care se ocupă cu stabilirea textului, adnotarea şi publicarea operelor unui autor" [6]. Termenul ***editură*** are şa bază aceeaşi rădăcină (*ēdo, ēdere*) şi aparţine aceluiaşi cîmp semantic, fiind definit ca: „ Instituţie cu personalitate juridică, specializată în valorificarea dreptului de autor, care editează cărţi, publicaţii periodice etc." [7]. Manualele de specialitate îl explică în felul următor: „Organizaţie cu responsabilitate juridică, specializată în autentificarea dreptului de autor prin publicarea şi valorificarea operelor de creaţie intelectuală."[8]

Procesul de editare se atestă chiar de la prima tipăritură, atunci cînd după apariţia *Cazaniei* lui Varlaam au fost semnalate şi primele tipărituri de orientare laică: foi volante, manuale (*Bucvare*), romane populare, cărţi de popularizare a ştiinţei, etc. [9].

Clasificarea tipăriturilor moderne poate fi facută după destinaţie: uzuale şi tehnice; după tematică: religioase şi laice, după interesul auditoriului, după modul de executare poligrafică, după numărul de ediţii, după metoda de tirajare.

II. Etapa Press. Poligrafia (Tipografia).

Istoria tiparului în Ţările Româneşti începe cu 1508, cînd din iniţiativa voievodului Radu cel Mare, Domnul Ţării Româneşti, calugărul Macarie, începe activitatea de tiparire a unor carţi bisericeşti in limba slavonă.

În Moldova începutul activităţii tipografice se datorează domnitorului Vasile Lupu, care prin intermediul ei a apărat ortodoxia orientală de Reformă: "Prima tipăritură a atelierului tipografic de la mănăstirea Trei Ierarhi a fost o foaie volantă, *Decretul Patriarhului Partenie* al Constantinopolului, care conţinea rezumatul *Mărturisirii ortodoxe* a mitropolitului Kievului Petru Movilă, opera care a stabilit normele ortodoxe în secolul al XVII-lea." [10] În 1643 Mitropolitul Varlaam tipăreşte la aceiaşi tipografie de la Trei Ierarhi, daruită de Petru Movilă, mai multe carţi bisericeşti în limba slavonă, printre care şi "Cazania".

Cît priveşte însuşi lexemul "tipografie", putem spune că terminul a evoluat în timp, deşi putem găsi şi pînă în ziua de azi una din variante (tipografie) cu sensul exact pe care îl avea sute de ani în urmă. ***Tipografia*** (din greacă *τυπογραφία — tipografía*, cuvânt compus din „τύπος" — *tipos*, lovitură, amprentă, figură, şi „γραφή" — *grafi*, grafie) reprezintă arta şi tehnica tipăritului, a formei şi aranjării literelor pe un document scris [11]. Terminul a avut mai multe variante şi flexiuni: *typografie, tipografii, typariu, tipariu, tiparniţă, casa cu teascurile, drugărie*.

Primul exemplu după cronologie, datînd anul 1678, îl găsim în *Predislovia* primei apariţii a *Cheii Înţelesului* a mitropolitului Varlaam: *"Cu multă usârdie amu nevoit şi dascălii de* ***tipografie*** *am adusu în sfânta [...] Mitropolie a Scaunului Bucureştilor şi i-amu aşezatu de iznoavă* ***typografie****, adecă* ***typariu*** *de tipăritul cărţilor amu ridicatu, cu toate meşteşugurile câte au trebuit [...] s-au început a să tipări cu toată nevoinţa, cu bună socotire"* [12]. Observăm în acelaşi context trei variante ale termenului ***tipografie***: *tipografie, typografie,* şi *typariu,* fapt datorat, probabil, studiilor religioase ale autorului (la baza cărora, pe acele timpuri, stăteau

greaca şi latina), care era o faţă bisericească ilustră. ***Typografia*** - *τυπογραφία* este etimonul grec al termenului românesc ***tipografie. Typariu*** ar fi o "grecizare" al termenului arhaic românesc ***tipariu,*** etimonul grec *typárion* (τυπάριον- întipărire), sau cel de origine veche slavă *tiparŭ* (formă, model) stînd la baza derivatului ***tipariu***, respectiv al celui modern – ***tipar*** [13].

Un alt exemplu ar fi menţionarea termenului într-o scrisoare din 1719 de Mihai Bărbătescu în legătură cu o tranzacţie: *"Mărturisesc întru această scrisoare a mea, vrednică de credinţă, precum să se ştie că cât loc mi-au luat fericitul Constantin Vodă de au lăţit casele tipografiei [...]."* [14], sau în prefaţa *Cazaniilor* lui Ilie Miniat, scoase în *"tipografia cea noao"* în 1742 [15]. În secolul al XIX-lea, tipografia deţinea în universul urban un loc bine definit, chiar important, ceea ce este relevat de *"cârciuma tipografiei"*, menţionată în 1803 ca funcţionînd în preajma Mitropoliei, prin 1812 un oarecare Dimitrie Hagi închiria localul numit *Tipografia Veche*, lîngă Cişmeaua lui Mavrogheni [16]. Peste ani, se consemnează un act în care doamna Elena Ionescu îşi cumpără un teren pe*" uliţa Tipografii"*, aceeaşi structură morfologică fiind prezentă şi într-o jalbă din 1836 a lui Răducanu, tipograf, care consemna că *"de mic copil am fost [...] sub multe posluşanii la sfânta Mitropolie, cum şi [...] sub ascultarea tipografii"* [17]. Observăm flexiunile arhaice ale termenului: *tipografii – tipografiei*.

O altă variantă ar fi termenul ***drugărie*** (încăpere unde se trage la teasc şi se tipăresc foile; imprimerie), de etimologie germană (*drucken* – imprimare) [18]. Etimologia este datorată faptului că atît tehnica tiparului, cît şi uneltele au fost împrumutate din ţările europene, iar cum se ştie, presa de tipar (teascul) a fost inventată de Gutenberg în Germania. Aşadar, acceptarea cea mai uzuală în limba actuală a derivatelor termenului ***tipografie*** este el însuşi.

III. Etapa PostPress.

1. Legătoria. Constituirea macrostructuală a cărţilor este reprezentată de principalele sale elemente: blocul de carte şi coperta. Blocul de carte este format din caiete/fascicule separate fixate între ele [19]. Coperta apare odată cu necesitatea de a proteja textul ediţiei de deteriorare. Astfel, în Evul Mediu coperta era confecţionată din scîndurele de lemn fixate între ele cu piele sau materiale textile. Mai tîrziu apar copertele confecţionate din diverse materiale: carton, pînză, mătase, ornamentate cu pietre scumpe, fildeş, aur şi argint, etc. În prezent la legătorie se folosesc două bucăţi de carton, unite printr-un cotor din pînză, acoperite cu hîrtie, pînză, sau înlocuitor de piele.

Termenul ***copertă*** este de etimologie neogreacă – κουβέρτα (acoperire), iar derivaţii acestuia fiind *covertă, cuvertă, cupertă* [20] şi, eventual, termenul modern *copertă*. O altă etimologie ar fi din latină – *coperire*, sau *cooperio* (acoper complet) [21]. Definiţia lexicografică este: *„Învelişul protector al unei cărţi, al unei publicaţii, al unui caiet etc.; scoarţă, învelitoare."* **Manualele de specialitate definesc legătura în felul următor:** *„Legătura (unirea) cărţii legate se numeşte scoarţă fiind formată din trei piese (două scorţe rigide realizate din mucava, pînză şi hîrtie) şi un cotor, toate caşetate, aplicate la blocul de carte prin intermediul forţajurilor şi a materialului de întărire."* [22]

De aici şi multitudinea de sinonime: *legătură, scoarţă, supracopertă, cutie, învelitoare*, etc. Acesta este un exemplu evident al arbitrarului semnului lingvistic, atunci cînd un segment din realitate este desemnat de mai mulţi termeni, adică un semnificat este desemnat de mai mulţi semnificanţi de etimologie diversă. Etimonul termenului ***legătură***, de exemplu, este ***ligātūra*** **(din latina vulgară – legare, fixare, legătură de carte) [23].**

2. Difuzarea. În trecut, de la atelierul tipografic pînă sub ochii cititorului cartea urma drumuri foarte lungi: „Cei ce se îndeletniceau cu comerţul de carte, precursori ai librarilor moderni, sunt tipografi, dascăli, copişti, legători, monahi şi preoţi. Între ei se detaşează negustori, care, treptat, se specializează în negoţul cu carte"[24]. Numărul micilor negustori ocazionali treptat scade după 1800, iar odată cu trecerea timpului, ei se aşează cu traiul în oraşe sau comune mai mari, unde continuă să vîndă cărţi, constituind prima generaţie a librarilor din Ţările Româneşti. Astfel, renunţînd să mai bată drumurile Banatului, un oarecare Adrim Bălan se stabilise la Timişoara, unde ca onorabil „cetăţean ***legătoriu*** de cărţi şi ***vânzătoriu***", comercializa

în 1833 cărţi tipărite la Buda [25]. Termenul care reprezintă procesul de difuzare este ***colportaj***, iar peroana care se ocupă de difuzare – ***colportor***. Acest termen este de etimologie franceza: *colporteur*, fiind produsul *contaminaţiei,* de la *comporteur* (lat. *comportō – a purta, a duce*) şi *col* („gît"), derivatul fiind *col + porteur* ("porter"), denumind activitatea cu care se ocupau colpororii (negustorii ambulanţi) – purtau cărţile în spinare, sau „în gît"[26]. Analiza lexicografică a termenuluidin perspectivă diacronică ne atestă o evoluţie semantică a acestuia: odată cu dispariţia îndeletnicirii date, sememul a obţinut o altă semnificaţie – cea de „persoană care răspândeşte ştiri, zvonuri etc. (false)" [27].

Astfel, analiza lexico-semantică contrastivă a cîtorva termeni care aparţin cîmpului noţional al terminologiei editorial-poligrafice în limba română ne-a permis sa constatăm că în acest cîmp semantic nu există o diferenţă mare în reconficurarea semică a termenilor care aparţin aceluiaşi ansamblu noţional.

Referinţe bibliografice:

1. SCOBIOALĂ, V., NASTAS, V . (2008) – *Procese Editoriale: Note de curs, Partea I*, Chişinău, UTM, p. 6.
2. LESCU, Mihai. (2005) – *Activitatea editorială. Ciclu de prelegeri*, Chişinău, USM, p. 40.
3. Ibidem, p. 41.
4. https://en.wiktionary.org/wiki/editor [Accesat 15.02.16]
5. http://www.dictionary.com/browse/edit [Accesat 15.02.16]
6. DEX (2009). Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/editor [Accesat 20.03.16]
7. Ibidem. Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/editură [Accesat 20.03.16]
8. SCOBIOALĂ, V., NASTAS, V. (2008) – *Procese Editoriale: Note de curs, Partea I*, Chişinău, UTM, p. 15.
9. LESCU, Mihai. (2005) – *Activitatea editorială. Ciclu de prelegeri*, Chişinău, USM, p. 42.
10. CHIABURU, Elena. (2010) – *Carte şi tipar în Ţara Moldovei*, Iaşi, Ed. univ. "Alex. Ioan Cuza", p. 18.
11. DEX (2009). Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/tipografia.[Accesat 03.04.16]
12. OPREA, Marius. (1996) – *Plimbare pe Uliţa Tipografiei*, Bucureşti, Editura fundaţiei culturale române, p. 88.
13. DEX (2009). Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/tipar.[Accesat 19.03.16]
14. OPREA, Marius. (1996) – *Plimbare pe Uliţa Tipografiei*, Bucureşti, Editura fundaţiei culturale române, p. 92.
15. Ibidem p.93.
16. Ibidem p.95.
17. Ibidem p.134.
18. CHIABURU, Elena. (2010) – *Carte şi tipar în Ţara Moldovei*, Iaşi, Ed. univ. "Alex. Ioan Cuza", p. 18.
19. SCOBIOALĂ, V., NASTAS, V. (2008) – *Procese Editoriale: Note de curs, Partea I*, Chişinău, UTM, p. 40.
20. https://dexonline.ro/definitie/copertă [Accesat 15.03.16]
21. https://en.wiktionary.org/wiki/cover [Accesat 15.03.16]
22. SCOBIOALĂ, V., NASTAS, V. (2008) – *Procese Editoriale: Note de curs, Partea I*, Chişinău, UTM, p. 40.
23. https://en.wiktionary.org/wiki/ligatura#Etymology [Accesat 24.03.16]
24. OPREA, Marius. (1996) – *Plimbare pe Uliţa Tipografiei*, Bucureşti, Editura fundaţiei culturale române, p. 163.
25. Ibidem, p.165, op. cit. Fl. Dudaş "Vechi cărţi româneşti călătoare", p. 27.
26. DEX (2009). Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/colportor [Accesat 03.04.16]
27. https://en.wiktionary.org/wiki/colporteur [Accesat 03.04.16]